

НАША КУЛЬТУРА

НАУКОВО-
ПОПУЛЯРНИЙ МІСЯЧНИК
УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ

1951. ГРУДЕНЬ, Ч. 2 (167).

ВІННІПЕГ

"Artefacta DSBM" - Del
Piazza Madonna Dei
Monti 3, Roma 103
Italia

РЕЦЕНЗІЇ.

Проф. В. Кіркконелл про твори Митрополита Іларіона.

У виданні "University of Toronto Quarterly" 1951 р. том XX кн. 4 на ст. 423—424 відомий проф. Watson Kirkconnell пише про нові праці Митрополита Іларіона в розділі VII "Ново-канадійська література" таке:

"З тридцяти чотирьох назв, визначених у цьому розділі за 1950 р., двадцять праць є канадійських українців, вісім канадійських ісландців, дві канадійських німців, три канадійських жидів, і одна, по-англійськи, білорусина. Ще раз український загал переважає!

У цьому розділі очолює всіх науковець новоприїзджий, Митрополит Іларіон (Професор Іван Огієнко) сімома своїми книжками та брошурами. Митрополит є людина незвичайно багатостороння. Він починає містерією в п'яти діях в римованих квартетах, під заголовком "Народження Людини". Ця поетична драма оголошена як тільки перша частина філософської трилогії під заголовком "Житейське море". Починається з "Прологу в Небі", де Ангельський Хор співає гімни всевладному Божеству, а Диявол і Господь стинаються в словній суперечці. Дедалі це переноситься все більше й більше на діалог персоніфікованих абстрактів: Здоров'я, Любов, Надія, Наука, Зло, Хвороба, Злидні, Війна, Безнадія, Старість, і Смерть, не згадуючи про Землю, Сонце, Місяць і Зорі. Сили зла й добра борються за панування над Душею, але Душа врешті стверджує: "Я живу по Бозі!" Драма кінчається символічною сценою з матір'ю, що співає колісанку над коліскою свого сина, і духовна надія життя продовжується.

Так само в квартетах, але більше вишуканих по формі, є "Прометей, Сумерк грецьких Богів" де очевидним зразком є Есхил. Оброблення його є наміренню не драматичне, поділене на дванадцять довгих пісень, від "Жили в темноті перші люди" до "І розп'яли його на скелі". Коли тема є стародавня, то поема є повна модерного забарвлення.

Іншим поетичним тоном цього самого автора є "Жертва Вечірня: Ісус і Варавва", що є вже в своєму третьому виданні. Це є ряд релігійних поем з випадків Страсного Тижня, що кінчаються тріумфальним гімном: "І розп'ятий Ісус воскрес".

Митрополит Іларіон є також науковцем. Він видав у Вінніпегу 200-сторінкове видання про "Слово про Ігорів похід", епос дванадцятого століття, що є головною пам'яткою ранньої слов'янської літератури. Автор дає *textus receptus*, докладний переклад в прозі, довгий переклад віршом, довший вступ, критику, словник і замітки.

Рівнорядно з цим мусигь бути поставлена його велика "Історія Української Літературної Мови", в якій він виводить літературну мову свого народу з минушини більше славної, ніж московська, і під багатьма поглядами незалежної від неї.

Його коротка брошура "Українська Літературна Мова в ССРСР" показує, як більшовики, як колись царі, пробували силою та обманом асимілювати сорок мільйонів поневолених українців, уподібнюючи їх мову все більше до російської.

Сьома книжка Митрополита Іларіона є вже з поля церковної історії, і займається безсовісним приєднанням Української Церкви до Московської в пізньому сімнадцятому столітті".

Митр. Іларіон: Трираменний Хрест зо скісним підніжком — національний Хрест України. 1951 р.

Щира дяка авторові за цінну працю про трираменний Хрест, якою він відзискав його від росіян. Це велике досягнення в ділянці церковної археології, яке має не тільки велике історично-наукове, але — так би мовити — й велике практичне актуальне значення саме тепер, коли різні архітекти й малярі проєктують будову й розпис нових церков. Я мав нагоду недавно переконатися, що точна форма та національна приналежність трираменного Хреста їм ще невідомі. Велике спасибі авторові за те, що остаточно роз'яснив цю важливу проблему.

Д-р Яр. Пастернак.

"Трираменний Хрест" Митрополита Іларіона — це поважний науково обгрунтований і національно корисний твір.

Проф. Вол. Шугаєвський.

"Українська літературна мова", 1951 р., 347 ст., нова праця М. Іларіона, — широку рецензію на неї пера м. К. Костева вмістив "Післанець Правди" 1951 р. ч. 7 — 8. Цю рецензію вмістив і "Канадійський Фармер".

НАША КУЛЬТУРА

НАУКОВО-ПОПУЛЯРНИЙ МІСЯЧНИК УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ

Адреса Редакції: 804 Magnus Ave., Winnipeg Man., Canada.

Передплата річна 2.50 дол. Окреме число 25 центів.

Телефон 591-606.

Рік XIV.

Грудень, 1951 рік.

Число 2 (167).

НАШ СИМВОЛ ВІРИ.

ЙОГО ПОВСТАННЯ Й ІСТОРІЯ.

1500 літній ювілей його вселенського вжитку.

(Закінчення).

III.

Бій за "Нікейську Віру".

Здавалося, що в Церкві настав спокій, але це тільки так здавалося, — сперечки між аріянами й православними розгорілися ще сильніші, ще палкіші. Собор не заспокоїв противників.

Аріяни підписали Нікейського Символа Віри не щиро, підписали тільки зо страху втратити свої єпископські катедри. І зараз по Соборі почали осуджувати те, що самі ж підписали. Сам Євсевій Кесарійський, який свідчить, що це його Символ Віри ліг в основу Символа Нікейського, писав з Собору до своєї пастви: "Ми не відкинули слова "одноістотний", щоб зберегти спокій, якого прагнемо всією душею".

І це стало ніби прикладом до дальших Соборів, — їх постанов звичайно легко не приймали, довго за них сперечалися, і треба було скликати на заспокоєння нового Собора. Так було з I — V Вселенськими Соборами.

Зараз таки по I Вселенському Соборі розпочалася боротьба аріян проти Символа Віри. Боротьба ця була дуже запекла, до неї пристало багато отців, які самі підписали Нікейського Символа. Противники агітували, що мала група олександрійців перемогла тільки через натиск імператора Костянтина. Указувалося, що Нікейський Символ неповний

і має полемічний (протиаріанський) характер, і в ньому є небіблійні вирази. Через це навіть деякі православні неохоче приймали нового Символа.

По смерті Костянтина I (337) престолом зайняв син його Констанцій (337 — 361), а він був аріянин, і аріянство ширилося далі, хоч року 336-го помер сам Арій. Церква знов поділилася: одні прийняли Нікейського Символа, а другі відкрито пішли проти нього. Розпочалася запекла боротьба за "Нікейську Віру".

Аріяни скрізь пішли проти Нікейського Символа з його неприємним їм "одноістотний", — вони хотіли "подібноістотний", яке понижувало Сина Божого. І стали вони скликати свої Собори й складати свої Символи. Так, року 341-го в Антіохії Сирійській зібралось 97 Єпископів, і відкинули Нікейського Символа. Сирійський Собор 357-го року осудив Нікейського Символа за слово "одноістотний", бо його нема в Св. Письмі, і таки запровадив своє "подібноістотний". Те саме зробив і аріанський Селевкійський Собор 369-го року. І аріанські Собори завжди кидали анатему на інакомислячих, цебто на православних. Аріяни самі склали свої Символи, усе неясні та двозначні, з неправдивою наукою про Сина Божого.

В Антіохії пильнували, щоб Єпископа аріянина конче наслідував аріянин; а хто був нікейцем, того су-

дили, проклинали й виганяли. Так само й сама столиця держави, сам Костянтинопіль став основою аріяництва й сильно виступав проти Символа Нікейського; в IV-м столітті в Костянтинополі не було вже ані одного православного храму, — все захопили аріяни. Єретик Аполінарій будував свою науку на Нікейському Символі, по-своєму сильно перекручуючи його, і аріяни й це використовували проти Віри Нікейської.

Православні, навпаки, завзято боронили Нікейський Символ, і таки перемогли. Уся Олександрійська чи Єгипетська Церква мужньо стала на оборону Нікейської Віри. Олександрія була тоді чисто православною, в ній цвіли богословські науки. Це була скеля І Вселенського Собору й його Символу. Православні міцно стояли за саму букву свого Символу, і проповідували, що він складений на вічні віки, що з нього не можна ані букви однієї викинути чи до нього додати. "Наш Символ незмінний!" — це стало гаслом православних олександрійців.

Головою православних став Афанасій Великий (†373), учень славного Олександра Олександрійського. Афанасій усе життя своє боровся за Нікейський Символ, і його заслуги для Церкви неоціненні, — він став спасителем Православ'я: що Церква встояла перед нападами аріянів, це зробив власне Афанасій, правдивий стовп православних. Афанасій навчав, що Нікейський Символ Віри мусить назавжди позостатися незмінним, незмінним до останньої букви. Усі нові Символи Афанасій відкидав, твердячи, що є тільки один незмінний — Нікейський; він твердив, що в аріянів багато різних Символів тому, що нема одного загальноприйнятого. Це Афанасій, як мужній оборонець Православ'я, зберіг Нікейського Символа, якого пізніш стали поважати, особливо в роках 350—450-х, як Символа, що має в собі апостольське Передання. За Афанасієм пішов і Василій Великий (329 — 379), і так само мужньо боронив Нікейського Символа.

Усі землі, що були проти аріяництва, усі вони стояли за Нікейський

Символ, — Олександрія, Палестина, Рим і Іллірик. Єрусалимська Церква міцно стояла за наукою Афанасія. Так само Римська Церква йшла проти аріянів, і Папа Юлій (337 — 352) був правою рукою Афанасія. Не було аріяництва і в Іллірику (Македонія, Ахайя, Дакія), — тут міцно боронили Віру Нікейську.

Року 361-го помер імператор аріянин, його замінив Юліан, і православні відразу зміцніли. До цього часу Нікейський Символ хрещальним не був, а з 361-го року він став ним і входить усе в більшу та більшу силу.

Року 362 в Олександрії відбувся крайовий Собор, який збільшив авторитет Нікейського Символу.

Час ішов, і аріяни склали так багато своїх Символів, що народ почав відвертатися від них, а пошана до Нікейського Символу все зростала. Запеклі аріяни повмирили, і в Церкві ставало все спокійніше. Час спинив аріянські напади й примирив їх з православними. А вже в 70-х роках IV-го ст. зовсім притихли сперечки, аріянські Собори більш не збиралися. Нікейська Віра явно перемогла, і слово "одноістотний" уже перестало лякати, — до нього звикли й сприйняли його. Аріяництва держалася тільки дрібна меншина.

Зате появилася нова ересь Македонія про Духа Святого, і треба було конче скликати нового Вселенського Собора, щоб встановити правдиву науку про третю Особу Святої Тройці.

IV.

Другий Вселенський Собор: несподівана перемога антиохійців.

Імператора Феодосія I (379 — 395) Церква звала другим Костянтином, — справді, він сильно сприяв для замирення й спокою. І це Феодосій скликав II Вселенського Собора до столичного міста, до Костянтинополя.

На Собор з'їхалося 150 Єпископів. По своїй праці II Собор — це продовження праці I Вс. Собору. Нікейський Символ безумовно був неповний, а тепер появилася ще й ересь Костянтинопільського Єпископа Македонія

проти Духа Святого, — час вимагав конче належно доповнити й виправити Нікейського Символа.

Але як тепер змінилися обставини й самі люди! Аріяство забулося, усе заспокоїлося, і тому Отці II Вс. Собору могли спокійно працювати. На жаль, актів II Вс. Собору до нас не дійшло, а може їх і не писали, як і актів I Вс. Собору, а тому мало що знаємо про працю II Вс. Собору. Головний вислід цього Собору — т. зв. Костянтинопільський Символ Віри, але про його повстання докладніше мало знаємо.

Антіохійці своєчасно прибули на Собор, а олександрійці чомусь сильно спізнилися. Собор розпочався без олександрійців, тому антіохійці зробили відразу, що було їм потрібне: вони вже перестали бути аріянами, і відразу взяли справу в свої руки, й змінили та доповнили Нікейського Символа Віри. Антіохійці здавна твердили, що Нікейський Символ неповний, і тепер вони склали повного Костянтинопільського Символа Віри, як Символа православного.

Олександрійці, як ми бачили, вперто стояли за незмінність Нікейської Віри, а тепер, коли вони приїхали, то застали Собор при праці складання повного Символа Віри. Григорій Богослов свідчить про дві ці партії, що на II Вс. Соборі вони “гострили зуби один на одного”. Але було пізно, — час і обставини вимагали зміни та доповнення Нікейського Символа. Ображені олександрійці покинули Собора й пробували збиратися окремо, але з того нічого не вийшло. Ясна зоря олександрійців зайшла, — Костянтинопільського Символа Віри прийняли без них.

Костянтинопільський Символ Віри II Вселенського Собору 381-го року, це, власне, окремий Символ, хоч ще з початку середніх віків він часом зветься Нікео-Костянтинопільським, а то й просто Нікейським. Це істотно не так, — це окремий Символ Віри, Символ Костянтинопільський, як поширений і доповнений Символ Нікейський. Наука про Сина Божого в цьому Символі повніша й досконаліша, редагована трохи інакше. Деякі місця Нікейського Символа тут опу-

щені, а дещо додано, напр. “як було писано” (“по писанням”).

Крім цього, докладно розвинено п'ять останніх членів (VIII — XII) Символа, а особливо про Духа Святого, — подано правдиву науку проти ересі Єп. Македонія, який навчав, що Дух Святий — це окрема Іпостась, віддільна від Отця й Сина, менша від Них. Македоній навчав, що Дух Святий — це перше творіння, яке створив Отець через Сина. Прихильників цієї ересі назвали духоборцями.

Ось таким чином час та обставини змінили аріяно-антіохійців на православних, а православні олександрійці опинилися в рядах протестантів...

V.

Повстання Костянтинопільського Символа Віри.

Актив II Вселенського Собору не дійшло до нас, або їх і зовсім не було. Про цей Собор деякі відомості подають історики V-го віку, а також твори Григорія Богослова, учасника Собору, але його відомості — полемічні. Між тим у тому, що позосталося від II Вс. Собору, там його Символа нема. На III Вселенському Соборі 431 року в Ефесі на перших його зборах зачитали Символ Нікейського, а про Символ Костянтинопільського нічого не згадали. Усе це питання про повстання Костянтинопільського Символа сильно заплутало, і наука й досьгодні остаточно цієї справи не вияснила. І тільки в актах IV-го Вселенського Собору 451 р. вперше появляється Костянтинопільський Символ, поруч з Символом Нікейським, як другий основний церковний Символ Віри.

Західня богословська наука багато вже зробила для висвітлення історії повстання Костянтинопільського Символа, але наука східня зробила для цього дуже мало. Одного погляду на цю справу нема й досі.

Учені дослідники Тільмон, Сельє, англієць Горт давно вже твердили, що II Вс. Собор не складав того Символа, якого прийняли звати Костянтинопільським; найбільший фахівець у дослідках Символів, італієць Каспарі так само сумнівається про повстан-

ня цього Символу 381 року. Усі вони твердять, що між роками 381 та 451-м ні на Сході, ні на Заході ніде не знаходимо найменшого сліду існування Костянтинопільського Символу.

Німецький учений Адольф Гарнак (протестант) року 1881-го випустив окрему працю: *Constantinopolisches Symbol* (*Real Encykl. VIII. 212-230*), в якій намагається довести, що Костянтинопільський Символ не повстав на Соборі 381-го року, — це Символ зовсім окремий, а не продовження Нікейського. Це самостійний давній Символ, до якого додано деякі вирази з Символу Нікейського.

Гарнак підрахував, що Костянтинопільський Символ, у порівнянні з Символом Нікейським, має 4 опуси, 10 додатків, 5 стилістичних змін, та ще додаток на кінці (8 — 12 члени). Кост. Символ має 178 грецьких слів, з них тільки 33 взято з Символа Нікейського.

Гарнак твердить, що твір св. Єлифанія Кипрського “Котвиця” 373 р., твір за 8 літ до II Вселенського Собору, уже має в собі “Костянтинопільський” Символ, як хрещальний ще апостольський Символ одної Церкви в Памфілії. В основі своїй Костянтинопільський Символ — це давній самостійний хрещальний Символ, перероблений між 362 — 381 роками за Символом Нікейським. Таким чином наш Костянтинопільський Символ, твердить Гарнак, — це не поширений Символ Нікейський, як звичайно звать його, і він не складений на II Вселенському Соборі, бо повстав у своїй основі ще за часів апостольських.

Докази цих Гарнакових тверджень у своїй більшості — це тільки гіпотези, ні на чому міцному не оперті. Російський учений, доктор богословії А. П. Лебедів, скритикувавши ці Гарнакові твердження, зве їх “смілою й фантастичною затією”*

І справді, ще з глибокої давнини церковне Передання, починаючи з IV-го Вс. Собору 451-го року, зве цей Символ Костянтинопільським, твором II Вселенського Собору 381-го

року. Так, усе це питання не зовсім ясне, бо Собор 381-го року й його Символ довго не визнавалися за вселенські, але ясне й давнє саме Передання про них. Ціла низка учених, східних і західних приймають церковне Передання, і вважають Костянтинопільський Символ за перероблений Нікейський, про що свідчить послання Отців II Вселенського Собору до імператора Федосія, в якому Отці пишуть: “Ми відновили взаємовідносини між собою, а потім оголосили Короткі Опреділення (цебто Символ), затвердивши Віру нікейських Отців”.

Не відповідає дійсності також і твердження Гарнака, ніби Костянтинопільський Символ зовсім невідомий до IV-го Халкидонського Собору 451-го року, — уже глибокий дослідник Символів Каспарі показує, що Кост. Символ був знаний до IV-го Вс. Собору, і що знали його Іван Золотоустий та Несторій (див. Лебедев, там само, ст. 305).

Щодо числа грецьких слів, внесених із Нікейського Символа до Костянтинопільського, то А. Лебедів нараховує їх 70, а не 33, на загальне число 176.

VI.

Доля Костянтинопільського Символа Віри.

З Собором 381-го року трапилася сумна доля: ті, що мали визнати його перші, олександрійці, не визнали його вселенським і не визнали й його Символа. Олександрійці сильно підтримували авторитет Нікейського Символу, й тому ні за що не хотіли признати нового Костянтинопільського Символа. Так само й Церква Римська, що все йшла за олександрійцями, стала в опозицію до Костянтинопільського Символу, й не визнавала Собору 381-го року за вселенського. Таке ставлення було безпідставне: антиохійці зовсім переродилися, покинули своє колишнє аріяństwo й на Собор 381-го року прибули чисто православними. Олександрійці не мали стільки Христового милосердя, щоб простити антиохійцям минулі їхні помилки, і тепер самі продовжували неспокій у Церкві.

* Див. його “Вселенські Собори IV и V вѣковъ”, 1896 р. ст. 314.

Але це була звичайна річ: усі Собори скликалися в неспокої, і кожного з них, а особливо I — V, довго не визнавали за вселенські. Так і тепер: Церкви Олександрійська та Римська сильно боронили старого Нікейського Символа, і не визнавали Символа нового, Костянтинопільського..

І тільки дуже помалу новий Символ набував собі авторитету вселенського. Спричинився до цього найбільше Костянтинопільський Патріярхат, — як Патріярхат столичного міста, він подбав, щоб визнати Собор 381-го року за вселенський, а тим самим і його Символ став вселенським. Але це робилося дуже поволі, бо спротив був великий.

Року 431-го відбувся III Вселенський Собор в Ефесі, і на ньому був зачитаний тільки Нікейський Символ. Т. зв. Розбійничий Собор 449-го року так само зачитав тільки Нікейського Символа, а про Символа Костянтинопільського й не згадав; цей Собор зве Ефеський Собор 431-го року другим Вселенським, отже Соборові 381-го року не надає авторитету вселенського.

Але час робив своє. Авторитет Царгороду помалу зростав усе більше, — агітація Риму проти нього ставала безсилою, і тому Костянтинопільський Символ зростав на авторитеті. Нарешті року 451-го зібрався в Халкедоні IV-ий Вселенський Собор, і він головним своїм завданням мав і справу Символів.

Четвертий Вселенський Собор бурливо обмірковував цю справу. Отці Собору виразно поділилися на правих і лівих. Праві сильно змаліли, і вкінці при них позостали тільки олександрійці та єгиптяни; тяжким ударом для них було те, що Римська Церква нарешті пристала до лівих антиохійців.

І на IV Всел. Соборі йшли палкі дебати: праві стояли за один Нікейський Символ і заявляли, що до смерті остануться тільки при ньому. Ліві підкреслювали повноту Символу Костянтинопільського. Помирились на тому, що врочисто зачитали й до актів записали обидва Символи: перше Нікейського й по ньому Костянтинопільського. І всі таки по-

годилися і на Символа Костянтинопільського, — це сталося в неділю 22 квітня (ст. стилю) 451-го року. І всі Отці Собору підписали свою згоду при викриках: "Це Віра наших батьків! З цією Вірою всі ми погоджуємось!"*

І з цього часу Костянтинопільський Символ загально був прийнятий, а крім того помалу став і Символом хрещальним, заступаючи Символа Нікейського.

Костянтинопільський Символ надзвичайно важливий в богословській науці: він дає повну науку про Сина Божого, як Богочоловіка, а крім того навчає й про Духа Святого. Він значно повніший, як Символ Нікейський, а до того він і чисто православний. І по 451-им році вся Христова Церква прийняла Костянтинопільського Символа за свого офіційного Символа, який уживається у Вселенській Церкві аж дотепер, вживається 1500 літ. Навіть більшість протестантських Церков так само прийняли цього Символа за свого офіційного.

І Костянтинопільський Символ Віри позостався у Вселенській Церкві незмінним на вічні віки. І тільки в середні віки Рим уніс до Костянтинопільського Символу своє нещасливе: "і від Сина" (філіюкве), яке сильно захитало Католицькою Церквою, яке розбило Церкву Вселенську, і стало осторогою проти найменшої зміни нашого старовічного Символа Віри.

17. IX. 1951.

✠ Іларіон.

* Цікаво відмітити тут, що той Символ Віри, якого наш Початковий Літопис вкладає в уста кн. Володимира Великого під 986 роком (див. Іпатський список ст. 77), має в собі пів аріянське "подобосушень", а саме: Сын подобосушень и безначалень Отцю" (те саме і в спискові Лаврентієвому). Тут бачимо явну помилку, а не аріянство, бо "подобосушень" і "безначалень" одне одного виключають, — треба "єдиносушень". Перекладач замість гр. "гомойоусіос" прочитав "гомойоусіос" (подібноїотний), а звідси повсталла помилка. У збірнику кн. Святослава 1073 року на л. 236 знаходжу правильно: "Єдиносоуштнь Отцю".

ТРИДЦЯТЬЛІТТЯ УКРАЇНСЬКОГО ВІЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ.

Року 1920-го Товариство Журналістів і Письменників у Відні, головою якого був тоді доктор Вол. Кушнір, заснувало Український Вільний Університет (УВУ), — того часу це перша висока школа на еміграції. На початку були тільки Наукові Курси під проводом Проф. М. Грушевського, а ідея створення Українського вільного Університету належала Професору Д. Антоновичу, який і випрацював першу організаційну схему університету.* За порукою О. Олеся (заступника голови Товариства Журналістів і Письменників) дістали позичку на організаційні потреби, і 17 січня 1921 р. відбулося святочне відкриття Українського Університету.

Складався він спочатку з двох факультетів: 1. філософічного з двома відділами: історично-філологічним та природничим, і 2. Правничого (права і суспільних наук).

Навколо Університету гуртувалися найвизначніші наші наукові сили, професори: М. Грушевський, О. Колеса, І. Горбачевський, Дністрянський, С. Смаль-стоцький, В. Старосольський, Д. Антонович, Яковлів; мав бути й проф. І. Огієнко, якого запросив ще до Відня перший ректор і один з організаторів Університету стати деканом, але І. Огієнко приїхати не зміг. Були ще: Д. Дорошенко, Ф. Щербина, В. Липинський і ін.

В кінці 1921 року на зимовий семестер Український Університет був перенесений з Відня до слов'янської Праги, де Міністерство Закордонних Справ і Академічний Сенат Карлового Університету ствердили існування Українського Університету, який і прийняв регулямін Карлового Університету з виборним що-року ректором, деканом і продеканом на кожному факультеті.

Виклади відбувалися в чеських Університетах Каролінумі і Кліментінумі з викладавою українською мовою.

Чеським урядом була призначена

* Д-р. В. Кушнір: "Український Університет". С. Наріжний: "Українська Еміграція" ст. 119.

на утримання Університету субвенція, хоч і не велика, але вона дала можливість йому існувати аж до 1945-го року, — до приходу большевиків. Субвенцію все зменшували, так, що матеріальне становище професорів було нужденне.

Але культурна й наукова праця при Університеті велася дуже енергійно. Видавались підручники, брак яких дуже відчувався, видавались наукові праці професорів, видавались наукові Збірники Університету.

На початку користались широко чеськими бібліотеками, потім почали збирати свою Університетську Бібліотеку. На початку 1922 року в бібліотеці нараховували 150 книжок; грошей на купівлю книжок не було, то збирали обміном і пожертвами, і в р.р. 1925 — 1926 їх уже було 4261. Фактичним організатором Бібліотеки був проф. Д. Антонович, який упродовж 17-ти років безплатно виконував функцію бібліотекаря. При кінці 1938 року кількість книжок була 10.000 томів.*

Наукова діяльність Університету збільшувалась, побільшувалась і кількість професорів. До складу увійшли: проф. В. Біднов, П. Андрієвський, І. Панькевич, І. Мірчук, О. Шульгин, А. Артимович, Д. Щербаківський, Р. Смаль-Стоцький, Ф. Шешко, Б. Матюшенко і інші. Пізніш увійшли до професорського складу молоді вчені, що свої докторати здобули чи в Українським Університеті, чи в інших закордонних Університетах, як: проф. С. Наріжний, д-р Українського Університету, Д. Чижевський, К. Чехович, д-р Українського Університету, П. Феденко, д-р Ю. Русов, д-р Яр. Рудницький, д-р Кубійович, Крупницький, А. Волошин, — на Філософському Факультеті. А на Правничому були: К. Лосський, Ейхельман, Шрамченко, Шелухин, Димінський, В. Тимошенко, Л. Білецький, Гальманівський та інші.

Крім університетських викладів професори брали широку участь в міжнародній науковій праці, приймали участь у міжнародних конгресах

* С. Наріжний: "Українська Еміграція" ст. 131.

та наукових з'їздах по всій Європі: в Женеві, Парижі, Римі, Антверпені, Варшаві, Болгарії, Югославії, Берліні, Братиславі і ін.

З-за недостатків коштів УВУ не міг так розвиватися, як бажано було його Сенатові, — і тому було створене для фінансової допомоги "Товариство Приятелів УВУ", але значних сум придбати воно не змогло, і тому ті професори, що мали інше забезпечення, як, напр., проф. Горбачевський, Колеса, добровільно відмовились від платні.

При УВУ було організоване "Історично-Філологічне Товариство", головою якого постійно аж до 1945-го року вибирався що-року Д. Антонович, секретарем проф. В. Біднов, а потім, по його від'їзді до Варшави, проф. С. Наріжний. Були ще: Правниче Товариство, Спілка Українських Лікарів, Природниче Товариство.

УВУ допомагав матеріально й брав співучасть в організації "Музею Визвольної Боротьби України" та Товариств: Допомоги Українським Ученим, Допомоги Українській Студіючій Молоді. Допомагав у приїзді українським студентам до Чехії, особливо воякам, інтернованим в Юзефові й Яблонному.

В одному з своїх меморандумів УВУ писав: "Коли в Великій Україні замовкли святині української науки, а Львів не допустив української молоді до Університету, приневолюючи українську науку скриватися в підземеллі, ціла українська суспільність звернула свою увагу на Прагу, де силою факту утворилося середовище наукової праці за границею".* На національному ґрунті за границею виробилася університетська практика за зразком західньо-європейських університетів.

Значення Українського Вільного Університету є як в плеканні української науки, так і української духовности, чого не могла б дати жодна чужа школа. Він прагнув задовольнити національно-культурні потреби як студіюючої української молоді, так і професорів.

* С. Наріжний: "Українська Еміграція", ст. 135.

Від 1945-го року, з приходу большевиків до Праги, і по цей час, Університет знаходиться в Мюнхені (Ректор І. Мірчук).

Сьогодні вся українська еміграція щиро вітає тридцятьліття існування свого Університету, свого національного здобутку, подібного якому не зумів на еміграції ні зорганізувати, ні вести впродовж 30-ти років жоден інший народ, крім українського.

К. Антонович.

ПОЧАТКИ УКРАЇНІЗАЦІЇ ЦЕРКВИ НА ПОЛТАВЩИНІ.

Єпископ Парфеній був остільки великим серед Святителів Українських, що заслуговує на увагу не тільки спеціально духовних кіл громадянства, але мусить бути оцінений і серед ширшого загалу. На жаль, лихоліття, яке охопило цілу Україну, а також надзвичайно тяжка доля і західніх частин українського народу, не дозволяє у відповідний спосіб згадати імена всіх тих, хто послужив Батьківщині. За сімома печатами, як у казці, запечатана й замкнена Велика Україна, і звістки звітіль приходять дуже рідко і не повні, а про багатьох не можна й згадати, щоб не пошкодити живучим ще там по ту сторону границі, в юдолі зідхань і сліз.

У цій юдолі "печалі і воздыханія" перед лицем крові й під звуки розстрілів догорали останні дні нашого улюбленого Єпископа й громадянина. Тяжко перу простого смертного описати й передати те, що почували ми самі, але незрівняно трудніше передати те, що переживав другий, та ще тонкий і чулий чоловік і громадянин, як наш Єпископ, якого навіть чекісти, що робили в нього трус, звали праведним і дійсно Святителем.

В Полтаву Єпископ Парфеній явився під час революції, і, як здається, тільки в 1918 році. Якийсь час він жив в с. Плішивці, Гадяцького повіту, з якого був родом і в якому ще перед Японською Війною вибудував муровану Церкву за планом і з повною подобою до козацької Церкви деревляної в м. Новомосковську на Запоріжжі.

При ньому власне й розпочалася в

Полтаві українізація Церкви. Але вона почалася поволі і тільки в 1919 році. Більшовики, завойовуючи Україну, робили все дуже хитро: вони обіцяли для всіх землю і волю, обіцяли, що в справі релігійні вмішуватися не будуть, що це справа кожного окремого громадянина вірити чи не вірити, і вони ніби тільки відмовляють у державній допомозі Церкві й конфіскують церковні землі та віддають їх селянам. Хто вірить, хто потребує Церкву, нехай її утримує.

Напочатку молода жидівка вихрестка, чи донька вихреста, яка в той час була Комісаром Освіти, навіть на вулицях хрестилася перед Церквами, і цілувала Ікони прилюдно. При такому стані у Полтаві, де одна половина населення була чисто українська, а друга жиди, і між ними тільки невеличке число московської інтелігенції, та обмосковлених українців, виникла сама собою справа українізації Церкви.

Найбільша перешкода, яка звичайно була, то з боку старих Священиків, які і не думали собі, що прийшов кінець їхньому доброму життю, все тішилися надією, що не сьогодні-завтра прийдуть білі війська московські, проженуть червоних, і тоді все піде по-старому.

Деякі Священики, які були в підозрінні у більшовиків, були арештовані і десь зникли. Деякі ще раніше втікли невідомо куди. Декілька Церков у самій Полтаві лишилося без Священиків, і Архиерей хотів обсадити ці парафії, але не мав сили це зробити.

Цього часу Настоятель парафії, що до неї належало полтавське кладовище, щирий українець і старий чоловік, почав сам правити у своїй Церкві Службу Божу в українській мові. Тоді ця Церква, звичайно майже порожня, стала переповнятися народом, який дуже охоче давав на Служби і на Акафісти не тільки гроші, які тоді не мали вже вартости, а хліб, сало, овочі, яких було вже трудно дістати. Настоятель говорив дуже гарною українською мовою проповіди, і, не маючи Диякона, сам правив цілу Службу гарною українською мовою.

Скоро це дуже сподобалося людям, що чули його Службу, й вони почали і в інших парафіях вимагати такої ж Служби, але Священики того не хотіли. Тоді Парафіяни зверталися до Є. Парфенія, та він сказав, що наказувати Священикам він не може, але хто з них хотів би українізувати в себе Церкву й Службу, то дасть такому своє Архипастирське Благословення.

Того часу Воскресенська Церква, що стояла біля Земського будинку, не мала Священика. Тоді зорганізувалася парафія з різного роду бувших урядників Земства, деяких професорів Академії, деяких членів спілки споживчих товариств, і нарешті деякі міщани і навіть перекупки взяли в тому участь. Диякон, який залишився від старих часів, енергійно взявся вивчати Ектенії. Устав парафії більшовики чи затвердили чи прийняли до відома, але в кожному разі на око не перешкождали.

Є. Парфеній не тільки поблагословив цей початок, але взяв діяльну участь у перекладах Служби Божої. З Молитвами й Ектеніями справа була не тяжка, але тяжче, і то значно, була справа з текстом, який мав співати хор.

Старшим протоієреям Є. Парфеній поблагословив зібрати для цієї цілі комісію, до якої входило декілька Професорів Університету, які знали і грецьку мову, і церковну, і вміли самі співати церковні композиції. увійшли туди і регенти хорів і навіть місцеві духовні композитори. Справа була тяжка, але люди з великою охотою працювали, і з Божою допомогою справа посувалася швидко.

Як тільки Комісія закінчувала якийбудь більший переклад, або малося два варіанти й не знали, на якому краще спинитися, то зверталися до Архиєрея і він остаточно вибірав той, який більше підходив до церковного стилю. Те, що було вже закінчене, давали до вивчення хоріві аматорів, який нараховував до 60 осіб.

На Стрітіння відправлено у Воскресенській Церкві перше українське Богослуження, але не повне. Ектенії й виголошення виголошувалися й співалися по-українському, з решти

співалося тільки те, що вже було остаточно перероблене в перекладі. Результат вийшов чудовий!

Церква була переповнена, і не тільки тими, кому була дорога своя українська мова, але ще більше ворогами, які раді були посміятися, — це все були свої запеклі москвофіли. Але ворогам не пощастило посміятися. Простий народ, торговки, міщани і ін. виходили осяяні, і говорили, що для них Бог став ласкавіший і миліший, а Святі ближчі. Щотижня Церква була переповнена, тоді як інші порожніли.

Тоді й друга Церква завела в себе таку ж Службу, а згодом третя, бо та, що на кладовищі, вже раніше мала таку Службу, як я вже згадував. Проповіді говорили професори Університету, що покінчили колись Духовні Академії в Петербурзі й які досконало знали свою українську мову, з особливо м'якою полтавською вимовою. Ці проповіді були блискучі.

Звичайно Чека посилала своїх агентів, але до нічого не можна було причіпитися, й все йшло добре.

На Благовіщення вже ціла Служба Божа йшла в українській мові.

Селяни з поблизьких сел також приходили й раділи, та зверталися до Настоятеля Воскресенської Церкви, щоб навчив їх, як українізувати свою Церкву вдома. На Вербну Неділю ввечері Чека арештувало Диякона, який мав дуже добрий голос, але за ним не було нічого такого, щоб говорило на його шкоду, то після прохань у Велику Суботу його випустили.

Великдень був теплий і Служба Божа пройшла блискуче. На другий день правив Службу сам Преосвященний, надзвичайно гарно й без жодних помилок, так неначе зроду тільки й правив українською мовою. Першого дня він офіційно мусів правити Службу в Соборі, як старій парафії, де старі Священники були ворожі до українізації.

Через кілька днів до Преосвященного стали звертатися сусідні селяни, просячи українізувати їхні Церкви. І цей Святитель, у супроводі декількох Священників, Дияконів, Професо-

рів Університету, пішки ходив у свої похилі літа (62 роки), десяток-другий верстов, щоб відкрити українську парафію. Коні тоді забирали під большевицькі війська, і з кіньми було небезпечно показуватися. Трохи пізніше можна було вже й кіньми їздити.

Автор цієї статті один раз сам ішов на таку українізацію. Це було дуже велике Свято, і треба було бачити людей, як приємно вони були здивовані, коли чули, що розуміють всі слова Служби, а не п'яте через десяте, як це було раніше. Дорогою Преосвященний Парфеній оповідав дуже багато зо своїх споминів.

Тяжко описати радість селян при відкритті української Служби в присутності і з участю самого Єпископа й чудового хора... Соборна Богослужба з кількома Священниками при Архирееві, двох Дияконах з чудовими голосами, залишила незгладиме враження в душах селян.

Так було відкрито багато парафій. Але скоро від Чека повіяло іншим вітром, — вона все це спинила...

В. Козуб.

ПЕРЕКЛАДИ ЛЕСІ УКРАЇНКИ З БІБЛІЇ.

II.

На закінчення цієї статті подаю кілька уваг про мову Лесиних перекладів. Порівнюючи Лесині переклади з Біблією з відповідними розділами українського перекладу Куліша — Пулюя (Лондон. Видання Британського Біблійного Товариства 1947 р. Фотографічна копія з видання 1906 р.), можемо спостерегти цікаві лексичні й синтаксичні відмінності цих двох перекладів. Подекуди трапляються й розбіжності змісту окремих місць перекладу. Ось кілька прикладів розбіжності в обох перекладах (щодо змісту):

Друкований текст 1906 р.:

... бо ми відорвані від кореня
Слухайте, небеса. й вважай, земле,
бо Господь говорить: ...
... а вони зворохобились проти мене...

Переклад Лесі Українки:

... все скінчено для нас (Є. 11)
 Чуло небо і землі розповіло, що Бог
 промовляв:... (Іс. 1)
 Та до мене мій люд не признався
 (Іс.2.)

Останній приклад можна пояснити так: відмінність Лесиною перекладу пояснюється тим, що римований переклад вимагав рими (признався — відцурався). Крім того цілком можливо тут відігравали й певні алюзії до української дійсності (несвідомість національна, — “Та до мене мій люд не признався”). Щодо перших двох прикладів, то тут можна зрозуміти розбіжність перекладу тільки після порівняння з текстами перекладуваної книги.

Із лексичних відмінностей варто відзначити такі:

Друк. текст. 1906 р.:   **Перек. Л. Українки:**

кожа	шкура
скірою	шкурою
ожиете	оживете
постеріг	дивився
заповів	наказав
мовлять	говорять
відказав	відповів

Як бачимо з цих перекладів, лексика Лесиних перекладів цілком відповідає лексичним нормам української літературної мови. В друкованому ж тексті українського перекладу, виданого в 1906 р. в Лондоні, дуже багато лексичних західноукраїнських діалектизмів.* Такі ж діалектизми помічаємо і в синтаксичних та стилістичних особливостях укр. Біблії 1906 р., тоді як у Лесі Українки в цих місцях знаходимо відповідність нормам української літературної мови.

* Як знаємо, мову Кулішевого перекладу, мову літературну східньо-українську, сильно виправив на західньо-українське сам Пулюй, без порозуміння з дружиною покійного Куліша та з Нечуєм-Левицьким, що також немало переклав. І дружина Куліша, і І. Нечуй-Левицький сильно запротестували проти такого “виправлення” без їхньої згоди. — Де оригінал Кулішевого перекладу? Редакція.

Друк. текст 1906 р.:   **Перекл. Л. Українки:**

виповів пророцтво	пророкував
вискажи пророцтво	пророкуй
прийди із чотирьох вітрів	прийти від чотирьох вітрів
повставали на ноги	стали на ноги
сказав до мене	сказав мені
обложу вас жилами	відновлю жили на вас

Дуже часто довгі й незграбні речення друкованого тексту 1906 року, себто перекладу Куліша-Пулюя, у перекладі Лесі Українки звучать цілком інакше: ці місця у Лесі Українки значно коротші, ясніші і цілком позбавлені незграбності і невідповідної для української мови лексики з уживанням штучних віддієслівних іменників. Ось кілька прикладів:

Друк. текст 1906 р.

Вдихну в вас духа
 повдихаю дух у вас
 Я вже пересичений воспаленнями (!)
 з баранів

Паленне кадила огидло мені
 ... і станете живими

Переклад Лесі Українки:

.. дух вступить в вас
 надам дух
 Досить ви попалили ягнят, баранів
 Бридкі пахощі ваші й кадила
 ... оживете

Із цих порівнянь бачимо, як Леся Українка обминає тяжких конструкцій з “паленням” і “воспаленнями” і замість них вживає конструкції з властивими для української мови особливими формами дієслів тощо. Іноді у Лесі Українки зустрічаємо образні вислови там, де у друк. вид. 1906 року маємо прозаїчні звичайні вислови. Напр.: В Біблії 1906 р.: “дуже багато” — у Л. Українки: “велика сила”. В Біблії 1906 р.: “дуже, дуже багато люда” — у Л. Українки: “великим військом”. Проте вимоги римованого перекладу (з Ісаїї) примушували Л. Українку іноді відступати від оригіналу, а також уникати тих порівнянь, які були в оригінальному тексті.

В укр. Біблії 1906 р. (Ісаїї, 1, 18):
 Коли б гріхи ваші були, як багрянниця — я, мов сніг їх убілю;
 коли б, як кармазин, були червоні,
 — обмию їх, як вовну.

В перекладі Лесі Українки:
Хоч би ви од грівів червонили, то я
вас як сніг убілю;

Хоч би ви од грівів паленіли, то я
вас як вовну вбілю.

Треба зазначити, що допустове речення з сполучником “хоч” у цьому контексті більш відповідне, ніж умовне з сполучником “коли б”.

Іноді довгі складно-підрядні речення з сполучниками Л. Українка заміняє короткими безсполучниковими складно-підрядними реченнями Напр.:

В укр. Біблії 1906 р. (Іс. 1, 15.):

І коли ви простягаєте руки ваші,
то я одвертаю очі мої від вас...

В пер. Л. У.: Руки здійсмаєте — я одвернуся від вас.

Отже на підставі порівняння Лесиних перекладів з Біблії з давнішими перекладами Куліша — Пулюя, мова Лесі Українки вільна від діалектизмів, вона відзначається своєю нормативністю в лексиці, синтаксисі й стилістиці.

Щодо точності перекладу, то, очевидно, переклад з розділу “Книга пророка Ісаїї” у Куліша значно точніший і ближчий до оригіналу, ніж Лесин римовий переклад. Неточність (або зрештою менша точність) залежить від його римованості. Щодо точності перекладу з “Книги Єзекіїля”, то тільки порівняння з оригіналом може показати, чий переклад точніший — чи Лесі чи Кулішів.

Вища мовна культура і якість перекладу Лесі Українки свідчить також про той великий поступ, який зробила українська літературна мова за 20 років (від 70 до 90 років XIX століття). Уривки з Біблії, що їх переклала Леся Українка на українську мову, мають не тільки мовний та історико-літературний інтерес. Ідейний зміст цих уривків такий близький для нашої доби, що вони викличуть великий інтерес серед найширших кіл українських читачів на чужині. Ми віримо, що настане час, коли пророчі слова Єзекіїля здійсняться і для українського народу:

“Народе мій! Ось я розкрию ваші могили і зведу вас з могил і поверну вас у землю Ізраїля... І ви

оживете, і я оселю вас на вашій землі!”

Нижче подаємо тексти перекладів Лесі Українки з Біблії.

Єзекіїль, XXXVII.

1. Рука Вічного була на мені, і Вічний казав вийти моему духові, і він спустив мене посеред поля, що було вкрите кістками.

2. І Він казав мені обійти їх навколо; і от їх велика сила скрізь на тому полі, і всі вони дуже сухі.

3. Тоді Він сказав мені: Сину Чоловічий, чи могли б сі кості ожити? Я відповів: Господи Вічний, ти про те відаєш.

4. Тоді Він сказав: Пророкуй над кістками, промов до їх: Кості сухарі, слухайте вічного Слова!

5. Так промовляв Господь Вічний до тих костей: Ось я зроблю, що дух вступить в вас, і ви оживете.

6. Я відновлю жили на вас, я зроблю, що наросте м'ясо, я покрию вас шкурою, потім я надам дух, і ви оживете і ви пізнаєте, що я Вічний.

7. Тоді я пророкував, як Він мені наказав; і як тільки я те прорік, почався гомін, потім рух, і кості зібрались до купи.

8. І я дивився, і ось поробилися на їх жили, потім поросло м'ясо, і все те покрилось шкурою; але духу не було.

9. Тоді Він сказав мені: Пророкуй до духа, Сину Чоловічий, і скажи духові. Так сказав Господь Вічний: Духу! прийди від чотирьох вітрів і повій на сих побитих, і нехай оживуть.

10. Я пророкував, як Він мені наказав, і дух вступив у їх, і вони ожили і стали на ноги великим військом.

11. Тоді Він сказав мені: Сину Чоловічий, сі кості — се цілий дім Ізраїля.* От вони говорять: наші кості всохли, наша надія пропала, — все скінчене для нас.

12. Отже для того пророкуй і скажи їм: Так сказав Господь Вічний: Народе мій! ось я розкрию ваші могили і зведу вас з могил, і поверну вас у землю Ізраїля.

13. І пізнаєте, що я Вічний, коли я

* У Л. У. “Ізраєля”.

розкрию могили ваші і звезу вас з могил.

14. І я надам вам дух свій, і ви оживете, і я оселю вас на вашій землі; і ви пізнаєте, що я, Вічний, скажу і зроблю тее. Так говорить Господь.

Ісаїї 1, ст. 2 — 3, 11 — 18.

Чуло небо і землі розповіло, що Бог промовляв:

“Я синів народив, я їм долю послав, Та до мене мій люд не признався. Знає віл свого пана, осел знає яслі *

свої, А мене тільки люди не знають мої, Мій Ізраїль мене відцурався”.

Так говорить Господь: Що для мене ся безліч дарів?

Досить ви попалили ягнят, баранів. Мені кров кіз, телят вже не мила. Ви до мене не йдіть — хто від вас вимагає всього? Не приходьте ви більше до двору мого.

Бридкі пахощі ваші й кадила! Ваших свят, і субот, і Великого дня не терплю! Святкування постів, празників не люблю,

Ненавидить душа моя того! Досить ждав я! Тепер за гріхи покарати вже час!

Руки здіймете — я одвернуся від вас, І не вчую благання гучного.* Ваші руки в крові, тож обмийте, щоб чисті були.

Скиньте нечисть і гріх, що на душу взяли,

Перестаньте неправду любити. Справедливо судіть: хто покривдений, ви захистіть,

Сироті і вдовиці по правді чиніть. І добро научіться робить.

І тоді, каже Бог, ви прийдіте, я суд вам зроблю.

Хоч би ви од гріхів червоніли, то я вас як сніг убілю;

Хоч би ви од гріхів паленіли, то я вас як вовну вбілю.

Проф. Петро Одарченко.

* У Л. У. “яслі” зам. “ясла”.

* “Гучного” — це улюблений епітет у Л. У., що часто зустрічається в оригінальних поезіях Л. У.

ПЕРША ДРУКОВАНА ЗВІСТКА ПРО “ІСТОРІЮ РУСОВ”.

Питання про відкриття “Історії Русов”, власне — першу появу її в українському суспільстві, має не аби-яке значення, щоб встановити походження цього твору. Аджеж а priori можна припустити, що з’явився він між люди десь недалеко від місця його переховування, отже, можливо, й від місця його утворення. Але в науковій літературі, “Історії Русов” присвяченій, досі немає сталої думки щодо першої звістки про “Історію Русов”.

М. Максимович (в останній період) і М. Драгоманов шукали того середовища, з якого вийшла “Історія Русов”, на Полтавщині. Зокрема вони надавали особливого значення певним слідам, які вели до князя М. Г. Репніна та того цікавого кола його українських друзів, що вже давно чекає на спеціальну увагу дослідника. Знов таки, прихильники авторства Василя Полетики, й серед них О. Горленко, шукали слідів до місця першої появи “Історії Русов” — на Роменщині, де було старе фамілійне гніздо Полетик, оновлене Василем Г. Полетикою. Ще раніш у цьому напрямку йшла дослідницька думка О. Бодяньського й М. Максимовича.

Але ж розшуки на Полтавщині не привели до тої місцевости, а головне — того кола українських патріотів, де могла бути творена “Історія Русов”. Вже саме ім’я Григорія А. Полетики (його довший час вважали за автора “Історії Русов”), який найцікавіші роки свого життя в Україні провів не на Полтавщині, а на півночі Чернігівщини (Новгородсіверщина), підказувало дослідникам, що шукати треба було саме там. Не дарма ж О. Бодяньський, шукаючи шляхів до Полетик, розпочав свої розшуки (через Ханенків) з північної Чернігівщини, де залишилася молодша лінія Полетик, нащадків Григорія А. Полетики. З другого боку, Максимович, теж ідучи до думки про авторство Г. А. Полетики, не випадково, мабуть, звертався до новгородсіверського дідица, — Михайла О. Судієнка. Тоді це не дало позитивних наслідків. Але дальші досліди й знахідки

документального матеріалу ствердили цілковиту правильність саме цього напрямку.

Року 1891 О. Лазаревський опублікував свою версію про знайдення "Історії Русов". Цієї версії додержувалися й далші дослідники цього твору, хоч вона мала цілу низку недоладностей і суперечностей. За словами Лазаревського, рукопис "Історії Русов" був вперше знайдений десь коло 1828 року в бібліотеці села Гринєва (Стародубівського повіту). Лазаревський пише: "Згідно з оповіданням О. І. Ханенка, яке ми чули на днях від нього, перший раз знайдено рукопису "Історії Русов" коло 1828 року в бібліотеці с. Гринєва (Старод. п.) при опису гринівського маєтку, коли він переходив від кн. Лобанова-Ростовського (що отримав Гринів, як віно, від гр. І. А. Безбородька) до кн. Голіцина; знайшли рукопису два члени одного з стародубських судів (Ст. Лайкевич і Ол. Гамалія), що описували гринівський рухомий маєток; вони показали цей рукопис стародубському дідичеві Ст. Мих. Шираві (тодішньому губ. маршалкові) і зробивши з цього рукопису копію, останній звернув опісля оригінал до гринівської бібліотеки. З копії Шираві робили для себе копії й деякі стародубські дідичі; одну з перших копій зробив Як. Павл. Полетика (рідний внук Г. А. Полетики), а з цієї копії зробив копію для себе й О. Ханенко, що відіслав опісля свою копію Бодянському, коли він задумав надрукувати "Історію Русов". Як відомо, Шираві післав копію "Історії Русов" і Бантиш-Каменському, але, як говорить останній, ця копія кінчилась тільки 1708 роком. Згідно з свідцтвом О. І. Ханенка, в Шираві була повна копія "Історії Русов", й посилку її Бантиш-Каменському неповною треба пояснювати якоюсь припадковістю.¹ Це оповідання май-

же до останнього часу не критично повторювали дослідники "Історії Русов". Тільки Др. М. Возняк, подаючи відомості про деякі рукописні списки "Історії Русов", слушно зауважив "історичну невірність твердження" Лазаревського.²

Справді, аналіза оповідання Лазаревського виявляє такі неточності й суперечності, що воно аж ніяк не може бути прийняте, як документація в справі першого відкриття "Історії Русов". Передусім Лазаревський оповідає про це з чужих слів, — О. І. Ханенка (молодшого), який народився р. 1816,³ отже не міг бути свідком подій, а чув про це, можливо, від батька — І. І. Ханенка або дядька — О. І. Ханенка (старшого). Оповідаючи про це Лазаревському р. 1891, Ханенко міг багато чого призабути, а дещо й наплутати. Бо ж той самий О. І. Ханенко про деякі факти писав р. 1848 інакше, ніж оповідав р. 1891. У листі до О. Бодянського, в квітні р. 1848, Ханенко писав, що "рукопись ("Історії Русов" — О. О.) його (І. П. Полетики — О. О.), кажеться, не предковская, а досталась ему из Безбородкинской Гриневской библиотеки и притомъ очень не исправная".⁴ Отже, список І. Полетики — це був той самий Гринівський рукопис, а не копія з списку Шираві, як каже Лазаревський. Далі, Ханенко надіслав свій список "Історії Русов" Бодянському не тоді, коли той готував до видання цей твір, а два роки по виході його в світ.

Поза тим оповідання Ханенка-Лазаревського має в собі ще низку недоладностей.

Село Гринів не належало канцлерові кн. О. А. Безбородькові, який, на думку деяких дослідників (М. Слабченко, П. Клепацький, А. Яковлів, М. Возняк) був автором "Історії Ру-

тика ("Історія Русовъ" у літературі й нації), Львів — Київ, 1939, ст. 6, прим. 5.

2. Там само, ст. 6.

3. В. Модзалевський: Родословник, т. V (рукопис) (Відділ рукописів бібліотеки Академії Наук УРСР), родовід Ханенків.

4. "Кієвская Старина", 1896, VII — VIII, ст. 162.

1. А. Лазаревський: Отрывки изъ семейнаго архива Полетикъ. III. Догадка объ авторѣ "Історіи Русовъ". — "Кієвская Старина", 1891, кн. IV, ст. 113, пр. 2. Передруковано в I вип. "Очерки и документы по Малороссіи" Лазаревського, К., 1892, ст. 48, пр. 2. Див. М. Возняк, Псевдо-Кониський і Псевдо-Поле-

сов". Це був маєток Шираїв⁵, одна частина якого згодом (з 1780 р.) перейшла до гр. І. А. Безбородька, як віно його дружини — Г. І. Ширай. ⁶ І. А. Безбородько помер у Петербурзі р. 1815. Гриневою володіла його вдова до своєї смерті (р. 1824).⁷ Року 1825 відбувся розділ маєтків Безбородьків поміж кн. К. І. Лобановою-Ростовською (донькою гр. І. А. Безбородька) та її племінниками — графами Кушелевими-Безбородько, причому Гринів дістався першій.⁸ Відтоді Гринів належав кн. Лобановій-Ростовській (померла р. 1840), а не її чоловікові — кн. О. Я. Лобанову-Ростовському (помер р. 1866), з яким вона розійшлася.⁹ Згадка про те, що в 1828 році с. Гринів "переходило від кн. Лобанова-Ростовського... до кн. Голіцина", в зв'язку з чим ніби то провадився опис гринівського майна, — не досить ясна й вимагає документального підтвердження щодо часу.¹⁰

Треба ще зауважити, що більша

частина Гринева залишилася в руках Шираїв.¹¹

Далі питання про членів "одного з стародубських судів" — Ст. Лайкевича і Ол. Гамалію, які ніби то переводили опис гринівського майна й знайшли при цьому рукописа "Історії Русов", теж викликає деякі сумніви. Ні Олексій Петрович Гамалія (1799 — 1823), ні Олександр Олексієвич Гамалія (1808 — 1851) не служили в Стародубі. Це міг би бути хіба Іван Васильович Гамалія або Ілля Васильович Гамалія, але ж вони служили в Стародубі значно раніше (в 1820-х р.р. перший був суддею у Мглині).¹² Отже, і в тій частині звістка Лазаревського непевна.

Не зовсім точно каже Лазаревський і про список "Історії Русов", зроблений Шираєм. Д. Бантиш-Каменський, якому передав свою копію Ширай, пише, що рукопис закінчувався 1768 роком, а не 1708 роком, як думає Лазаревський, на тій підставі, очевидно, що в друкованому тексті "Історії Малої Росії" Бантиш-Каменського цифра "6" відбита не чітко й, справді, трохи подібна до "0".¹³

Нарешті, дата 1828 року також вимагає документального підтвердження.

На підставі всього цього, не можна прийняти оповідання Ханенка-Лазаревського, як документальне свідчення про перше знайдення "Історії Русов". Можливо навіть, що гринівська версія, пущена в науковий обіг р. 1891 Лазаревським, була вигадка, створена ще в першій половині XIX ст.,¹⁴ з метою "морочення" (за виразом Лазаревського). "Кому ж потрібне було це "морочення?" — запитує Лазаревський і дає на це досить слушну відповідь: "тільки тому, хто знав ім'я справжнього автора "Іс-

5. А. Лазаревський: Описаніе Старой Малороссіи, т. I, к., 1888, ст. 162. Див. "Опис Новгородсверського намісництва (1779—1781)", К., 1931, ст. 75.

6. А. Лазаревський, там само, I, 163; В. Модзалевський: Малоросійській Родословникъ, т. I, К., 1908, ст. 45 Р. 1783 "половина с. Гриніова" належала Г. І. Безбородько, народж. Ширай ("Списки Черниговскихъ дворянъ 1783 г.", Черн., 1890, ст. 152). Р. 1800 с. Гринів належало гр. І. А. Безбородькові (В. Модзалевський, там само, т. IV, К., 1914, ст. 283).

7. В. Модзалевський, там само, I, 45.

8. Див. "Труды Черниговской Губернской Архивной Комиссии", в. III, вид. 2-ге, Черн., 1913, відд. II, ст. 35 і далі.

9. В. Модзалевський, I, 46. Див. А. В. Кочубей: Семейная хроника. Записки. СПб., 1890, ст. 34 — 35.

10. А втім, самий факт переходу (шляхом куплі) маєтку кн. К. І. Лобанової-Ростовської на Чернігівщині до кн. Голіциних не викликає жодного сумніву (Г. Милорадович, Родословная книга Черниговскаго дворянства, т. II, СПб., 1901, ч. 5, ст. 8, 9. Див. А. И. Ханенко: Историческое описание нѣкоторыхъ мѣстностей Черниговской губерніи, Черн., 1887, ст. 16).

11. А. Лазаревський: Описаніе, I, 162 — 163.

12. В. Модзалевський, I, 252, 253, 256, 258.

13. Д. Бантиш-Каменський: Исторія Малої Росіи, ч. I, М., 1830, ст. X.

14. Перші натяки на неї зустрічаємо ще р. 1848, в листі О. І. Ханенка до О. Бодянського ("Кіевская Старина", 1896, VII — VIII, ст. 162).

торії Русов”, і кому чомусь треба було закрити сліди до того імени...”¹⁵ Та найважливіше в оповіданні Ханенка-Лазаревського те, що воно ясно вказує на північну Чернігівщину (б. Новгородсіверське намісництво), як на терен, звідки вийшла “Історія Русов”.

Перша документальна згадка про “Історію Русов”, опублікована року 1912-го, також вказує на північну Чернігівщину, як місце знайдення “Історії Русов”. О. фон-дер-Брігген, декабрист, зять сенатора Михайла П. Миклашевського, писав К. Ф. Рилеєву з с. Понурівки (Стародубівського повіту) 21. X. 1825 року про “Історію Русов” Кониського, як твір, “в якому єсть багато гарного й невідомого навіть і самому Карамзінові”. Брігген надіслав Рилеєву й виписку з “Історії Русов”.¹⁶ Отже, вже вкінці 1825 року “Історія Русов” була відома в українських шляхетських колах північної Чернігівщини, зокрема в дуже цікавому колі родичів і друзів М. П. Миклашевського, що, безперечно, мало близькі зв'язки з полтавським українським оточенням кн. М. Г. Репіна.¹⁷ А проте, й звістка Бріггена про “Історію Русов” не була першою.

Року 1825, в “Українском Журналі”, у Харкові, вміщено було статтю І. М. Сбитнева, викладача математичних наук Новгородсіверської Гімназії, “О проїздѣ государя императора чрезъ Новгородъ-Сѣверскій (письмо къ редактору “Украинского Журнала””,¹⁸ де, безперечно, наведено,

15. А. Лазаревскій: Очерки, замѣтки и документы, I, 48.

16. В. Масловъ: Литературная дѣятельность К. Ф. Рылѣева, К., 1912, додатки, ст. 97 — 98.

17. М. П. Миклашевському, що був колись, за молодих років, зв'язаний з Новгородсіверським патріотичним гуртком 1780 - 1790-х р.р., ми присвятили спеціальний розділ в нашій праці “Люди Старої України (XVIII ст. I” (рукопис).

18. “Украинскій Журналъ”, 1825, ч. VIII, № 19 і 20, ст. 91 — 101. Про І. М. Сбитнева, див. “Кіевская Старина”, 1887, II, ст. 285-286. Помер 6. VIII. 1856 року в Новгороді-Сіверському (там само, 286).

хоч і без певного поклику на це джерело, відоме оповідання “Історії Русов” про перебування Петра I у Новгороді-Сіверському восени 1708 року (ст. 207 — 208 друкованого видання 1846 р.). З огляду на те, що в літературі, присвяченій “Історії Русов”, цей факт ще не відмічений, наведемо тут відповідний уривок із статті Сбитнева (тим паче, що журнал, де тую статтю було надруковано, являє велику бібліографічну рідкість):

“Старики, стоя, опершись на клюку, рассказывали слышанное ими отъ отцевъ и матерей ихъ — о посѣщеніи великаго государя, героя битвы Полтавской, Петра I. Посѣщение сіе было въ глубокую осень 1709 (sic! — О. О.), въ минуту безпокойную и мучительную отъ неизвѣстности, какою успѣхъ приметъ война съ дерзкимъ и могущественнымъ королемъ Шведскимъ. Посѣщение сіе было, говорятъ они, карою жителямъ Новгородсѣверскимъ, если бы сего государя великодушнаго не умолилъ о пощади ихъ бояринъ Шереметевъ, представляя, что одна сила и страхъ принудили ихъ дѣйствовать по злобному внушенію Мазепы. Измѣна сего коварнаго гетмана Малороссійскаго возбудила справедливое подозрѣніе Петра I на счетъ вѣрности жителей нашего города, тѣмъ паче, что здѣсь въ замкѣ находились полки казакъ, приверженныхъ къ шведамъ. Но въ темную осеннюю ночь полки Петра Перваго, проведенные сотникомъ Жоравкою-Покорскимъ чрезъ тѣсныя Водныя ворота, находящіяся между кляшторомъ и замкомъ, окружили и изрубили сихъ измѣнниковъ, отъ пьянства въ глубокий сонъ погруженныхъ — тѣмъ самымъ дали случай гражданамъ Сѣверскимъ дѣйствовать въ пользу праваго дѣла”¹⁹

Статтю-лист Сбитнева датовано 12 вересня 1825 року.²⁰ Досить порів-

19. “Украинскій Журналъ”, 1825, ч. VIII, № 19 і 20, ст. 96 — 97. Дата 1709 р., очевидно, друкарська помилка (див. статтю того ж Сбитнева “Новгородъ-Сѣверскій”, надруковану в журналі “Отечественные Записки”, 1828, ч. 34, ст. 329 і прим. 2 на ст. 329.

20. “Украинскій Журналъ”, 1825, ч. VIII, № 19 і 20, ст. 101.

няти це оповідання з відповідним місцем "Історії Русов", щоб переконалися в тому, що Сбитнев знав тоді цей твір у рукопису, і що, таким чином, ця його публікація є першою, відомою нам, публікацією матеріалів "Історії Русов" і, тим самим, першою друківаною вказівкою на цей твір. Ця звістка йде безпосередньо з Новгород-Сіверського й, найдавніша з дотепер відомих, на нашу думку, зайвий раз промовляє на користь Новгород-Сіверського походження "Історії Русов."²¹

Проф. Олександр Оглоблін.

21. Цьому питанню ми присвятили ще р. 1941, спеціальну розвідку "Де було написано "Історію Русов?", яка, на жаль, і досі ще не бачила світу. Короткі висновки з неї — див. у наших статтях: "Хто був автором "Історії Русов?" ("Наші Дні", 1943, XI, Львів), "Псевдо-Безбородько проти Лобисевича" ("Україна", ч. 2, 1949, Париж).

МЕЦЕНАТИ ТА ПРИЯТЕЛІ "НАШОЇ КУЛЬТУРИ".

Стара Україна справедливо пишалася своїм щедрим меценатством, — усе знаходилися добродії, що скоро відгукувалися на кожне добре діло й спішили зо своєю допомогою. І всі наші школи, всі наші автори корисних книг завжди знаходили своїх щедрих жертводавців.

Чи тепер вони перевелися в нас тут, у Канаді та в ЗША? Чи ми всі не працюємо для поширення нашої культури?

Ні, — меценати серед українців не перевелися, — вони завжди спішать на кожне добре діло. Поспішать вони зо своєю допомогою й нам, у наших шляхетнім бажанні сіяти знання про українську культуру широким верст-вам українським!

Ми прагнемо побільшити нашого місячника, а це зможемо зробити тільки при Вашій щедрій допомозі, українські меценати! Поспішіть же на добре діло!

Ми звертаємося також і до всіх наших Передплатників та Прихильників: **приєднайте нам хоч по одному новому Передплатникові!** Нам це

конче потрібне, бо ми хочемо побільшити свій журнал.

Глибоко віримо, що ви всі нам це зробите, і наперед складаємо сердечну подяку всім своїм Меценатам та всім Прихильникам.

Видавництво "Наша Культура".

ХРОНІКА НАШОГО КУЛЬТУРНОГО ЖИТТЯ.

"Вплив української культури на московську", праця проф. Івана Огієнка, тепер Митрополита Іларіона, друкується на сторінках "Українського Фармера" в Вінніпегу.

В книгосховищах Публічної Бібліотеки УССР, яка є четвертою по величині в СССР, зібрано 4,8 міль. книг і журналів. Нове книгосховище розраховане на 10 міль. книг та журналів і 2 міль. прим. газет.

Інститут Заочного Навчання при Українським Вільнім Університеті подає до відома всім зацікавленим, що відкриває запис студентів (звичайних і надзвичайних) на перший рік навчання. Перший рік навчання ІЗН творить замкнену цілість знання про всі ділянки життя українського народу і закінчується іспитом. Адреса: Institut d'enseignement par correspondance, 27, rue des Bauves. Sarcelles (S. et O.) France.

Академія Наук УССР налічує тепер 95 дійсних членів, 107 членів-кореспондентів, 88 докторів наук, 680 кандидатів наук. 49 учених в УССР отримали сталінські нагороди. Комуністична партія не вдоволена підбором, розстановкою, використанням, а також підготовкою та ідейно-політичним вихованням наукових кадрів. У висуванні молодих наукових кадрів партія вимагає "особливу увагу приділити питанням виховання аспірантів у дусі марксистсько-ленінській теорії большевицької принципіальності і непримиренності до лженаукових теорій і проявів буржуазної ідеології, зокрема українського буржуазного націоналізму".

Новий шкільний рік в Україні. 1-го вересня 1951 р. в усіх школах УССР розпочалося навчання. Советські газети вказують, що в Україні існують 158 вищих учбових закладів УССР. В них навчається 160 тис. студентів, в тому 43 тис. прийнятих у цьому році. На вечірніх і заочних факультетах навчається 55 тис. студентів.

В Закарпатській області існує 332 семирічних і 437 початкових шкіл, які навчають 150 тис. дітей. Всього в Україні ніби то "близько 7 міль. школярів".

НОВІ НАУКОВІ ПРАЦІ.

За кордоном трудно довідатися про нові наукові праці, що виходять в ССРСР, а вже про нові українські праці і поготів. Випадком до наших рук дісталися оці праці російською мовою, які присвячені Україні.

Золота Орда й її падіння.

Праця 1950 р. на 478 сторінок, і складається з трьох частин: I. А. Якубовський: Повстання й розвиток Золотої Орди в XIII—XIV вв. (і про половців). II. Золота Орда й Русь, написав Б. Греков. Ця частина складається з шести розділів: 1. Стан Руси перед татарською навалою (Князівство Володимиро-Суздальське, Новгород Великий, Земля Галицько-Волинська й Київ), 2. Перша зустріч з татарами, бій на Калці, 3. Похід Бату (1236 — 1238), 4. Другий похід Бату на Україну (1239 — 1240), 5. Русь-Україна і Золота Орда, 6. Політичні стосунки Золотої Орди й Руси-України в XIV в. Частина III. А. Якубовський: Падіння Золотої Орди.

Книжка написана, звичайно, з російського погляду. Додано 53 малюнки й дві мапи.

Повість временних літ.

Двотомова праця, М. 1950 р., 404+556 ст., повно малюнків. У томі I текст Повісті временних літ за Лаврентієвим списком і переклад його на російську мову Д. С. Лихачева та Б. А. Романова. А в II томі розвідки й коментарі Д. С. Лихачева, та його ж мапи.

НОВІ КНИЖКИ.

Просимо Видавництва прислати нашій Редакції всі свої видання на рецензію.

Юрій Тис: Шляхами віків. Оповідання. Вінніпег, 1951 р., 128 ст.

Д. Чижевський, Іван Вишенський, 1951 р., 14 ст. Відбитка з Анналів ВУАН, т. 1 ч. 2.

Проф. д-р. Ол. Оглоблин: Московська теорія III Риму в XVI — XVII ст.. Мюнхен, 1951 р., 55 ст.

Проф. Ол. Оглоблин: Східна Європа й українське бароко. 1951 р., 12 ст.

Прот. Петро Мельничук: Біблійні оповідан-

ня Старого Заповіту. Вінніпег, 1951 р., 171 ст., 75 центів.

В. Янів: Шляхи. Поезії. Мюнхен, 1951 р., 159 ст., Пластове Видавництво "Молоде Життя".

"Пластовий Шлях", орган пластової думки. Число 5, серпень, 1951.

Сергей Лесной: Слово о полку Игореве, Париж, 1951 р., вип. 2, ст. 99 — 224.

Дмитро Колісник: Мое село. Оповідання. 168 ст. Саскатун, 1950 р. Частина I.

Богдан Михайлюк: Варшавський договір в світлі національної критики. Вінніпег, 1950 р. 112 ст.

N. Prychodko: Moscow's Drive for World Domination. Toronto, 1951, 72 pag.

Аннали УВАН в США, в англійській мові, зміст 2 числа:

Д. Дорошенко — Українські хроніки 17-го й 18-го століття. **Н. Кордиш** — До питання про ткацтво в Трипільській культурі. **Д. Чижевський** — Іван Вишенський. **О. Оглобин** — Західна Європа й українське бароко. **С. Парамонов** — Що таке "вид"?

Нотатки **І. Шевченка** і **В. Шугаєвського**.

Огляди **Ю. Шереха**, **П. Одарченка**, **В. Гвоздецького**, **Р. Смаль-Стоцького**, **Я. Рудницького**, **І. Решетара** і **Д. Горняткевича**.

Хроніка — Некрологи.

НАША ПРЕСА,

що вмістила оповістки про "Нашу Культуру".

"Новий Шлях". Єдиний український півтижневик у Канаді. Виходить кожної середи й суботи. Річна передплата 4 дол. в Канаді, 5 дол. в ЗДА і закордоном. Адреса: Р. О. Box 3033, Winnipeg, Man., Canada.

"Свобода", український щоденник, орган У. Н. Союзу. Адреса: Р. О. Box 346, Jersey City, N. J., U. S. A.

"Народня Воля", орган "Українського Робітничого Союзу" ЗДА. 3 дол. річно або \$1.50 піврічно. Адреса: 524 Olive St., Scranton 10, Pa.

"Національна Трибуна", український тижневик, річна передплата \$3.50. Адреса: Р. О. Box 145, Cooper Sta., New York 3, N. Y.

Зміст 2 (167) числа за грудень науково-популярного місячника "Наша Культура": **Лярон:** Наш Символ Віри. — **К. Антонович:** Тридцятьліття Українського Вільного Університету. — **В. Козуб:** Початки українізації Церкви на Полтавщині. — **Проф. П. Одарченко:** Переклади Лесі Українки з Біблії. — **Проф. Ол. Оглоблин:** Перша друкована звітка про "Історію Русов". — Наші Меценати й Приятелі. — Хроніка нашого культурного життя. — Реценції. — Нові книжки. — Річна передплата \$2.50. Адреса: "Nasha Kultura", 804 Magnus Ave., Winnipeg, Man., Canada.

